

RRETHANAT POLITIKE E SHOQËRORE
NË VILAJETIN E KOSOVËS NË FUND TË
SHEKULLIT XIX DHE NË FILLIM TË
ATIJ XX

Perandoria Osmane si shtet me përbërje etnike heterogjene e me një shtrirje të gjerë në tri kontinente: në Evropë, Azi dhe Afrikë, qe e detyruar të bëjë reforma të shpeshta për të mbijetuar. Në këto reforma shihnin shanset e tyre edhe popujt që gjendeshin nën sundimin osman. Një ndër reformat administrative që kishte për qëllim të forconte pushtetin qendror dhe të siguronte kontrollin në provinca është ajo që Porta e Lartë e bëri më 1864. Në këtë kohë Porta mori vendim për formimin e 55 vilajeteve si njësi të veçanta administrative në Perandorinë Osmane. Edhe vilajetet ndahen si dikur elajetet në njësi më të vogla administrative: në sanxhaqe, në kaza dhe në nahije.¹

Në krye të vilajetit qëndronte valiu (guvernatori). Nën kryesinë e valiut vilajeti u pajis me një aparat burokratik të plotë që kishte për detyrë të zbatonte me rigorozitet ligjet dhe urdhërat shtetërore.

Në pjesën e Perandorisë Osmane në Gadishullin Ballkanik u formuan 3 vilajete: i Shkodrës, i Manastirit

¹ *Historia e Shqipërisë, II*, Tiranë, 1984, fq. 47.

dhe i Janinës, ndërsa në vitin 1868 edhe Vilajeti i Kosovës me qendër në Prizren.²

Pas përfundimit të Konferencës së Stambollit (20.11.1877), Porta e Lartë, në pajtim me kushtetutën e shpallur më 1876, rikonfirmoi ekzistencën e Vilajetit të Kosovës (1 shkurt 1877) me seli në Prishtinë.³ Mirëpo, për shkak të kryengritjeve të popullsisë shqiptare kundër Portës së Lartë, valiu i Kosovës, Faik Pasha, më 8 shtator 1888 papritmas e bart selinë e vilajetit në Shkup.⁴ Ky vilajet përfshinte një territor të gjerë dhe në fillim përbëhej nga 7 sanxhaqe, kurse nga viti 1888 e deri më 1912 nga 5 sosh: Sanxhaku i Prishtinës, i Jeni-Pazarit, i Pejës, i Prizrenit dhe i Shkupit. Harta administrative e Perandorisë Osmane u bë më e qëndrueshme vetëm pasi kaloi vala e Krizës Lindore. Në këto sanxhaqe kishte 37 kaza, 8 nahije dhe 1400 fshatra. Vilajeti kishte 839.771 banorë, shumica e të cilëve ishin shqiptarë.⁵

Rifunksionalizimi i Vilajetit të Kosovës paradoksalisht përkon me fushatat dhe zgjerimet territoriale serbe në dëm të hapësirës etnike kombëtare shqiptare e në veçanti me pushtimin e Toplicës, Pusta-Rekës, Jabllanicës dhe viseve tjera të rrethinës së Leskovcit e

² Shukri Rahimi, *Vilajeti i Kosovës*, Prishtinë, 1969, f. 12.

³ Prof. Dr. Skender Rizaj, *Çështja e administrimit të viseve shqiptare në kohën e LSHP*, Konferenca Kombëtare e Studimeve për Lidhjen Shqiptare të Prizrenit 1878-1881, Tiranë, 1979, f. 211.

⁴ Sh. Rahimi, v.c., f. 12.

⁵ Prof. dr. S. Rizaj, punimi i përmendur, f. 211.

të Vrajës, kohë kjo që, veç me rrudhjen e tokave kombëtare, u shënua me terror e dëbime të dhunshme të rreth 160.000 shqiptarëve nga vatrat e tyre.

Shpërnguljet me dhunë të shqiptarëve dhe të myslimanëve të tjerë nga tokat që i kishin pushtuar Serbia, Bullgaria dhe Mali i Zi më 1877-78, shkaktuan ashpërsimin e raporteve midis myslimanëve dhe të krishterëve në Vilajetin e Kosovës.

Një mësuesi serb në Leskovc do t'i kujtohet me vonë shpërngulja e dhunshme e shqiptarëve të këtyre anëve në acarin e madh të dhjetorit 1877. Ai do të shkruante: "Skajeve të rrugës në grykën e Gërdelicës, deri në Vrajë e në Kumanovë, mund të shiheshin kufoma, fëmijë të braktisur dhe pleq të ngrirë nga acari".⁶

Nga fundi i vitit 1878 përfaqësues të diplomacisë përëndimore po raportnin se në Maqedoni kishte 60.000 familje refugjatësh myslimanë "në një gjendje jashtëzakonisht të mjerë, kurse 60-70.000 refugjatë shqiptarë nga Serbia ishin shpërndarë në tërë Vilajetin e Kosovës". Në një peticion të vitit 1879, një grup refugjatësh nga Leskovci po ankohej se shtëpitë, mullinjtë, xhamitë dhe teqetë e tyre ishin rrënuar. Ata shkruanin se "në qoftë se kthehemi në vatrat tona nuk do të kemi vend për t'u strehuar".⁷

⁶ Noel Malcolm, *Kosova – një histori e shkurtër*, Prishtinë, 1998, f. 237.

⁷ *Po aty*.

Ndryshime të tjera në kufijtë e Perandorisë Osmane shkaktoi Paqja e Shën Stefanit (3 mars 1878) me të cilën u krijua Bullgaria e madhe. Të gjitha këto e dobësuan Perandorinë Osmane dhe njëherësh sollën copëtimin e tokave të banuara me shqiptarë. Në këto kushte lindi një pikëtakim interesash të Portës së Lartë me Lëvizjen Kombëtare, që qëndronte në mbrojtjen e tërësisë territoriale të tokave shqiptare. Porta u përpoq të shfrytëzonte këtë interes të përbashkët, për ta kufizuar Lëvizjen Shqiptare, por nën ndikimin e elementëve autonomistë rrjedhat e ngjarjeve morën një rrugë tjetër të natyrshme, atë të luftës për formimin e një shteti kombëtar shqiptar. Në këto kushte Porta e Lartë dhe Lëvizja Kombëtare Shqiptare, e cila në Vilajetin e Kosovës kurdoherë gjente një mbështetje të fortë, u vunë kundër njëra-tjetrës.

Në një situatë të tillë të krijuar në vitet 1877-1878, Lëvizja Kombëtare Shqiptare luftoi njëherësh në dy fronte: pa e lënë anash për asnjë çast objektivin e luftës kundër Portës së Lartë për autonominë e vendit, ajo ndoqi edhe objektivin tjetër të luftës për mbrojtjen e tokave shqiptare nga Serbia e Mali i Zi, e pas Traktatit të Shën Stefanit edhe nga Bullgaria e madhe.⁸ Kështu, pra, Traktati i Shën Stefanit ishte ndër ngjarjet që tronditën popullsinë shqiptare. Që në pranverën e vitit 1878 në mjaft qytete u mbajtën mbledhje në të cilat

⁸ Akademik Aleks Buda, *Lidhja Shqiptare e Prizrenit dhe rrënjët e saj historike*, Konferenca Kombëtare e Studimeve për Lidhjen Shqiptare të Prizrenit 1878-1881, I, Tiranë, 1979, f. 109.

diskutohej për gjendjen e re politike dhe për mundësitë e organizimit të shqiptarëve për t'i dalë zot atdheut të tyre.

Vala e qëndresës dhe e shqetësimeve të mëdha ndaj vendimeve të Traktatit të Shën Stefanit përfshiu pothuaj të gjitha viset e banuara me shqiptarë e në veçanti Vilajetin e Kosovës, i cili rrezikohej drejtpërdrejt nga ato vendime. Për këtë shqetësim bënte fjalë edhe konsulli francez Çekaldi në letrën që i dërgonte ministrit të Jashtëm të Francës, Vadington, më 4 maj 1878, në të cilën, ndër të tjera, shkruante se “Shqiptarët e rretheve të Plavës e të Gucisë, të Rugovës, të Bihorit, të Rozhajës, të Pejës e të viseve të tjera të Vilajetit të Kosovës, themeluan një lidhje të kryesuar nga njëfarë Ali Pasha, për të kundërshtuar me armë pushtimin e Vilajetit të tyre nga malazeztë. Ata kanë kërkuar ndihmë nga rrethet e Gjakovës, Prizrenit dhe Podgoricës. Ndërkaq, Malësia e Gjakovës ka premtuar e para pjesëmarrjen e saj”.⁹ Vetëm 6 ditë pas, më 10 maj 1878, iu dërgua në emër të banorëve të Pejës, të Gjakovës e të Gucisë një telegram ambasadorit të Francës në Stamboll, me të cilën “në emër të mbrojtjes së popujve” kërkonin të mbroheshin interesat e tyre si shqiptarë e jo, siç shpreheshin ata, “me vendime të padrejta të bëhet asgjësimi i kombit tonë”.¹⁰

⁹ Ligor Mile, *Shqipëria në vitet e Lidhjes Shqiptare të Prizrenit, Dokumente arkivore franceze (1876-1879)*, I, Tiranë, 1878, dok. 101, f. 146-148.

¹⁰ Prof. Stefanaq Polo – Prof. Selami Pulaha, *Akte të Rilindjes Kombëtare Shqiptare 1878-1912*, Tiranë, 1978, dok. 3, f. 14.

Në këto rrethana përfaqësuesit e Lëvizjes Kombëtare Shqiptare u detyruan të luftonin me pushkë dhe me penë për të penguar copëtimin e tokave shqiptare dhe bashkë me to zhdukjen e një kombi të tërë nga faqja e dheut. Kështu, paria e Gjakovës, e Pejës dhe e Prizrenit, në mbledhjen që mbajti më 10 maj 1878 në Gjakovë, me propozimin e Haxhi Zekës, mori vendim që shqiptarët të hidheshin në kryengritje kundër Perandorisë Osmane, në të cilën do të merrnin pjesë të gjithë meshkujt nga 7 deri në 70 vjeç. Ky ishte në fakt kushtrimi tradicional të cilin shqiptarët e përdornin për t'u bashkuar sa herë që kërcënoheshin nga armiqtë. Në një atmosferë të këtillë patriotike, më 30 maj 1878 Komiteti i Stambollit, i cili asokohe ishte bërë qendër organizative e udhëheqëse për Lëvizjen Kombëtare Shqiptare, lëshoi një kushtrim drejtuar të gjithë atdhetarëve shqiptarë. Aty, ndër të tjera, thuhej: "Ne dëshirojmë me gjithë zemër të jetojmë në paqe me mbarë fqinjët tanë - Malin e Zi, Greqinë, Serbinë dhe Bullgarinë. Ne nuk duam dhe nuk kërkojmë prej tyre asgjë tjetër, por jemi të gjithë të vendosur që të mbrojmë atë që është jona. Pra, t'u lihen shqiptarëve tokat shqiptare".¹¹

Por ishte prapë Kosova ajo që mori flamurin dhe i takoi nderi për të rilindur atdheun dhe për të fisionikëruar ndjenjën e krenarisë kombëtare. Dhe, siç do të shprehej me të drejtë mendimtari ynë i shquar Hamit Kokallari, "Është fakt historik që në Vilajetin e Kosovës, në

¹¹ Prof. S. Polo – Prof. S. Pulaha, botim i përm., dok. 8, f. 16.

Prizren, filloi Rilindja Shqiptare, aty ku u themelua Lidhja e tashme e njohur me emrin Lidhja e Prizrenit (është fjala për Lidhjen e Dytë të Prizrenit - J.B.). Nga Kosova filluan të zhvillohen degët e kësaj organizate madhështore, të cilat si një shkëndijë nën shtytjen e ndjenjës kombëtare po formohen në të gjitha anët e Shqipërisë. Kosovarët ishin elementët kryesorë të Lidhjes që e vunë në zbatim programin e mbrojtjes së interesave shqiptare, duke luftuar kundër malazezëve, serbëve dhe grekëve”.¹²

Pra, do të jetë Lidhja Shqiptare e Prizrenit, organizata e përgjithshme politike shqiptare, ajo promotorja kryesore që do të luftonte në kushtet e atëhershme konkrete historike për tërësinë territoriale dhe për autonominë kombëtare.¹³ Në këtë ngjarje të madhe do të bëhet i njohur edhe Idriz Seferi, i cili që nga ajo kohë do të reprezentojë në mënyrë të denjë një zonë të gjerë e më vlerë të hapësirës kombëtare.

Periodha 1878-1881 në historinë e popullit tonë do të quhet me të drejtë si periudha e Lidhjes Shqiptare të Prizrenit, si një ndër ngjarjet më madhore e më të shkëlqyera në vazhdën e përpjekjeve për liri e pavarësi kombëtare. I inspiruar nga qëndresa e shqiptarëve në periudhën e Lidhjes së Prizrenit, si dhe nga kërkesat e ligjshme e të drejta të tyre drejtuar forumeve ndërko-

¹² Hamit Kokallari, *Kosova djep i shqiptarizmit*, Në Mërgim, 1962, f. 71.

¹³ Akademik Ali Hadri, *Lidhja e Prizrenit 1878-1881*, në Konferenca Shkencore kushtuar 100-vjetorit të Lidhjes Shqiptare të Prizrenit, Prishtinë, 1978, f. 9.

mbëtare, si Kongresit të Berlinit, por edhe përfaqësuesve diplomatikë të Fuqive të Mëdha, ambasadori anglez në Stamboll, Lordi Goshen, i drejton ministrit të Jashtëm Grenvil, më 26 korrik 1880, një letër në të cilën, midis tjerash, thekson: “Po të krijohej një Shqipëri e fortë do të zhdukeshin shkaqet e një pushtimi nga një fuqi e huaj në rast se prishet Perandoria Osmane. Shqipëria etnike do t’ia priste udhën e veriut dhe do ta mbante Siujdhesën Ballkanike në duar të atyre që e banojnë. Unë mendoj se sa më shumë të ketë zënë vend kombësia shqiptare aq më pak do të ketë nevojë për një ndërhyrje evropiane në Siujdhesën Ballkanike”.¹⁴

Mjerisht, ky mendim i drejtë, i qëndrueshëm dhe largpamës nga të gjitha aspektet e mundshme nuk gjeti përkrahjen e nevojshme nga qendrat evropiane të vendosjes. Vendimet e padrejta në dëm të interesave shqiptare do të bëhen tash e tutje shtytje dhe shkaktarë plotësues të çrregullimeve në Vilajetin e Kosovës, që do të shërbejë si një barometër me vlerë i kërkesave të drejta të shqiptarëve për pavarësi.

Andaj, edhe pas Lidhjes Shqiptare të Prizrenit do të jetë sërish Kosova ajo trevë që do ta mbajë të gjallë gjithnjë shpirtin e Lëvizjes Kombëtare Shqiptare. Kjo u dëshmuua me një varg përpjekjesh për konsolidimin dhe organizimin e revoltave dhe kryengritjeve kundër Perandorisë Osmane, por edhe kundër synimeve e lakmive të vendeve fqinje ndaj tokave tona. Dëshmia

¹⁴ H. Kokallari, punim i përm., f. 74.

më e qëndrueshme në vazhden e këtyre përpjekjeve do të jetë Lidhja e Pejës në kapërcyellin e shekullit XIX (1899) në krye me patriotin dhe udhëheqësin e shquar Haxhi Zeka.¹⁵ Nën udhëheqjen e tij Lidhja u përtëri dhe u shndërrua në një organizatë të fuqishme politike ushtarake me vizion të qartë kombëtar. Po ashtu edhe lëvizjet e ashtuquajtura antireformiste në Perandorinë Osmane, të imponuara nga Rusia, dhe kryengritjet lokale të viteve 1902-1905 në Vilajetin e Kosovës, merrnin tiparet e misionit pararendës për ngjarjet e fazës së fundit të Lëvizjes Kombëtare Shqiptare.

Në kuadrin e përpjekjeve të konsolidimit të Lëvizjes Kombëtare Shqiptare, si faktori qenësor dhe promotori i luftës për pavarësi, Kosova dhe populli i saj liridashës u dhanë një vulë të pashlyeshme aspiratave për liri me luftërat kundër Perandorisë Osmane gjatë periudhës 1908-1912. Në këtë spektër luftërash e përpjekjesh spikasin me shkëlqimin e tyre Kuvendi i Ferizajt më 1908, Lufta e Kaçanikut më 1910, si dhe Kuvendi i Junikut më 1912. Dhe, pikërisht në këto ngjarje u shqua me aftësitë e tij prej një tribuni popullor edhe Idriz Seferi. Këto tri ngjarje të rëndësishme në historinë tonë rrezatojnë edhe sot e kësaj dite me mesazhet e tyre të qarta në rrafshin e dy segmenteve të pandashme të strategjisë së Lëvizjes Kombëtare. E para, me sensin largpamës politik se pa kuvendime të

¹⁵ Më gjerësisht – *Historia e Shqipërisë, II*, Tiranë, 1984, f. 336-344; Prof. Dr. Kristaq Prifti, *Lidhja Shqiptare e Pejës - Lëvizja Kombëtare Shqiptare 1896-1900*, Tiranë, 1984.

përfaqësuesve të elitës së një populli nuk është i mundshëm konsolidimi dhe orientimi i drejtë i fuqisë vepruese të tij, dhe e dyta, pa beteja ku do të farkohej e do të vinte në shprehje gatishmëria e sakrificës e atij populli për të mbrojtur veten dhe kështu me forcë në mënyrë praktike të realizojë vendimet e atyre kuendeve.

Pikërisht në këto vite e me këto ngjarje spikatën figura të shquara të Lëvizjes Kombëtare Shqiptare nga të dy sferat – ajo e mendjes dhe e penës, si dhe ajo e gishtit dhe e pushkës, të cilat të bashkuara e bënë një tërësi të pandashme e funksionale në shërbim të idesë së lirisë kombëtare.

Plejada e këtyre figurave të shquara kombëtare si Hasan Prishtina, Bajram Curri, Isa Boletini, Idriz Seferi, Nexhip Draga e shumë të tjerë, do të rrisin nderin dhe namin e Kosovës e të mbarë Shqipërisë me Kryengritjen e vitit 1912 dhe me marrjen e Shkupit si qendër të Vilajetit e deri në shpalljen e Pavarësisë së Shqipërisë më 28 nëntor 1912.